

UNIVERZITET U SARAJEVU – PRAVNI FAKULTET

Seriya “Pandemija i pravo”
Eseji, osvrti i komentari
br. 13/2020

Prof. dr. Enes Durmišević
“BOŽE, SAČUVAJ NAS SVEGA ČEGA SE PLAŠIMO!”

Sarajevo, 22. 5. 2020.

PROF. DR. ENES DURMIŠEVIĆ

“BOŽE, SAČUVAJ NAS SVEGA ČEGA SE PLAŠIMO!”

“Jer, bolest otkuda – jasno mi je,
al’ otkuda zdravlje?
Je li, Bože, zbilja, otkuda zdravlje?”¹

S punim pravom je epidemija koju je izazvao koronavirus nazvana *pandemijom*, od grčkih riječi *pan* (sve) i *demos* (narod), što znači vrlo raširena epidemija, pošast, koja zahvaća cijelu jednu državu, zemlju, u ovom slučaju i cijelu planetu. Termin, pojam Covid 19 je skraćenica od riječi *corona* (porodica virusa čiji oblik liči na krunu – CO), *virus* (VI), godina 2019., u kojoj se pandemija pojavila, i na kraju, od engleske riječi *disease* (D), koja znači bolest. I tako smo dobili skraćenicu *COVID 19* (CO+VI+D+19) koja je u posljednje vrijeme najfrekventnija riječ na planeti i svo čovječanstvo je razumije bez bilo kakvog prevođenja, titlovanja itd.

Kao što se u javnosti i zna, pandemija se pojavila u Kini, i za sada tako glasi zvanično objašnjenje i stav nauke i politike?! Šta će se otkriti u budućnosti, ostaje da se vidi?!

Međutim, razne epidemije harale su kroz historiju i o tome smo mogli ovih mjesec-dva čitati i gledati u mnogim medijima, kako printanim tako i elektronskim, svih vrsta. Historija je zabilježila mnogobrojne slične slučajeve epidemija, među kojima se ističe ona koja je, prema dostupnim podacima i odnijela najviše ljudskih života dvadesetih godina XX stoljeća, nakon Prvog svjetskog rata, a to je čuvena “španska gripa”, za koju se tvrdi da je “pokosila” između sedamnaest i pedeset miliona ljudskih života. “Španskom gripom” bilo je zaraženo pola milijarde ljudi, što je u tom periodu sačinjavalo jednu trećinu tadašnje svjetske populacije.

Ni Bosnu kroz povijest nisu zaobilazile epidemije, pandemije, kuge i razne zarazne bolesti. U ovom tekstu donijet ćemo nekoliko podataka o ovim epidemijama koje su zabilježili bosanski hroničari. Također, biće interesantni i epigrafski natpisi na nišanima koji bilježe žrtve ovakvih epidemija.

---

¹ Abdulah Sidran, *Bašeskija*, iz zbirke *Sarajevski tabut*, Biblioteka Dani, Sarajevo, 2004., str. 86.

Franjevac Nikola Lašvanin (1703–1750) u svom ljetopisu navodi, između ostalog, da je 1732. godine u Bosni harala kuga, pa bilježi:

“A kad nasto godište 1732. otrova se sva Bosna. Za upisati koliko gdi pomri, hotilo bi se mlogo karte i vrimenta. U Fojnici čeljad se utekoše Bogu i svetim njegovim i ne pomr od kuge nego, mala i velika, pedesetero i sedmero krstjanske čeljadi a turske hiljadu i dvisti. (...) – Što od ove kuge pomr, mučno je znati broj. Ovo znam da u velikih mistī kakono Sarajevu, Mostaru, Banjoj Luci (...) na dan bi se po trista mrtaca kopalo. I u svoj Bosni nit osta grad, varoš, ni selo, gdi ne pomori (...).”²

Lašvanin bilježi pojavu kuge u Bosni i 1738. godine:

“I ove godine pomori kuga; i govore ljudi da ništo hođaše noseći strile. I to Turci drže da je istina, ali nije drugo nego vrazi napastuju; i čine Turci neke čaratarije. Ali nije druge likarije nego svete mise, molitve i postovi. U Rami se krs/tja/ni svi pripraviše da primu svete sakramente po ruke moje. Misu bih im govorio na Gmići kod Petrove kuće, u potoku, gdi bi kužnici dohodili ter bi ih ispovidao, al’ se jurve sve bijaše pomišalo, kakonoti, uz kugu, neće jedno drugomu kazat da je kužno (...) – Bijaše u Prozoru jedan Turčin pribolio kugu (...).”³

Lašvanin navodi i 1741. i 1742. kao godine kada se pojavila kuga u Bosni:

“U Sarajevu, u jesen, poče drugi put kuga morit i ne ustavi se do druge godine to jest Ob litu poče morit na mlogo mista: u Visokomu, oko Sutinske, oko Vareša, u Kreševu, u Fojnici, u Travniku, u Bzenici, u Neretvi, u Crnomu Vrh, gdi pomori veliku obitio Elezovića.”⁴

Dakle, kuga je harala Bosnom u određenim vremenskim intervalima, kao što je tada harala u Evropi i Mediteranu. Također i poznati bosanski hroničar, ljetopisac iz doba osmanske Bosne, Mula Mustafa Bašeskija (1731–1809) u ovom periodu bilježi pojavu kuge u Sarajevu:

“GODINA 1176. (23. VII 1762 – 11. VII 1763) - 20. temuza ove godine pojavila se kuga i u Sarajevu, i to najprije na Vratniku, gdje je okužen došao iz unutrašnjosti Čabrić s Vratnika, koji je odmah i umro. Zatim je umro i njegov brat hadži Sulejman Čabrić, kazandžija.”

² Fra Nikola Lašvanin, *Ljetopis*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1981., str. 171–173.

³ Fra Nikola Lašvanin, *Ljetopis*, str. 165.

⁴ Fra Nikola Lašvanin, *Ljetopis*, str. 183.

Nakon toga kuga se pojavila na Hridu, Čekaluši, Banjskom Brijegu. Zapravo, poslije pojave na Vratniku kuga se najprije raširila u Sunbul-mahali, Pasjoj mahali, zatim u Koševu, Berkuši i Soukbunar. Dakle, kuga je u početku harala po periferiji grada među siromašnim svijetom. Zbog toga su ugledni građani smatrali i zaključivali da njih kuga neće zahvatiti. Ova bolest je pustošila pune tri godine i u samom gradu Sarajevu pomorila oko 15.000 duša. Kronogram o prestanku haranja kuge je ovaj: “Bože, koji si riznica svih dobrota, sačuvaj nas svega čega se plašimo”.⁵ Na kraju je o ovoj kugi spjevao i pjesmu (tužbalicu).

“Udri u gospodu!”

Već za dvadesetak godina, Bašeskija ponovo bilježi pojavu kuge u Sarajevu od koje je umirao veliki broj stanovnika, navodeći čak i po pedeset dženaza dnevno, što je među stanovništvom Sarajeva izazivalo strah, pa se nerijetko i uvećavao broj mrtvih od kuge. Bašeskija navodi da je kuga “pomela” i njegove dvije maloljetne kćerke.

“GODINA 1197. (7. XII 1782–25. XI 1783) – Na Alidun pojavi se kuga. Preko cijele zime bijaše tu i tamo nekoliko slučajeva kuge u četiri-pet mahala. Međutim, iza Jurjeva, kada je dan poduljao, kuga je jače zavladała, tako da se dnevno, što u podne što opet u ikindiju, klanjalo po dvadeset do trideset dženaza pred Carevom, a isto toliko i pred Begovom džamijom. Ne znam šta će biti kasnije. Mnogo žena i muškaraca bi dolazilo da posmatra, a zaista je neobično na jednom mjestu vidjeti po dvadeset lijesova mrtvac. Neka se pamti i to da je iza Jurjeva gotovo čitav mjesec dana svakim danom pred Begovom džamijom u podne i u ikindiju bilo po dvadeset dženaza, a nekada i po više. Jednog dana u podne se klanjalo pred Begovom džamijom dvadeset i tri, a jednom opet dvadeset i jedna dženaza, a u Carevoj džamiji se klanjalo na podne devet dženaza. I to trajaše čitav mjesec. Nije poznato šta će biti kasnije. 33. dan iza Jurjeva u Carevoj i Begovoj džamiji, što u podne što u ikindiju, klanjale su se trideset i četiri dženaze. Dana 6. juna bilo je u Carevoj džamiji na podne devet, a u ikindiji tri dženaze, a u Begovoj džamiji toga dana na podne su klanjate dvadeset i četiri dženaze, a u ikindiju devet dženaza. Po navršetku jedne godine poče kuga harati i među bogatim svijetom, ili, kako se to bosanski kaže, ‘*udri u gospodu*’, i među starijim

---

⁵ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1997., str. 55.

svijetom. Naime, kuga je kroz deset mjeseci harala najviše među djecom siromašnog svijeta. Tako je i moje dvoje djece, i to oboje žensko, umrlo od kuge.

Zatim je od kuge umro Vejs, sin šejha hadži-Sinanove tekije. Kada smo ga nosili pred Begovu džamiju, putem je glasno učio tevhid mevlevijski šejh Osman dede i u Saračima, gdje je bila velika stiska usljed mnoštva svijeta, koji je pratio sprovod, došlo je do nesreće, i to ovako: Zanesenjak mula Omer, *Putimrak*, imam Kebkebirove džamije, napao je na šejh Osmana i povikao: ‘Šta se drečiš ti, izumitelj novotarija?’ Međutim, šejh Osman začas uhvati ovog za njegovu veliku bradu i na mjestu ga obori na zemlju. Istodobno ščepa za bradu i Ali-pašu Skendera. Svijet poče donositi salavate na Muhammed pejgambera. Masa počne grditi kadićevce i tako ode do Bašćaršije.

Od pojave kuge kroz osam mjeseci umiralo je malo svijeta, a u četiri sljedeća mjeseca bijaše mnogo smrtnih slučajeva tako da je prosječno svakog dana umiralo dvadeset do trideset osoba. Kuga nakon isteka jedne godine postepeno popusti i tri sedmice nakon Aliđuna, odnosno zadnjih deset dana ramazana, bijahu pred Begovom džamijom samo tri dženaze, više ih nije bilo.

...

U našem gradu je u godini u kojoj haraše kuga umrlo od kuge oko osam hiljada duša, zajedno s djecom, kršćanima i Židovima. Isto toliko je umrlo i prije dvadeset godina. Ne može biti da je umrlo više od toga broja. Naime, Sarajevo ima stotinu mahala, pa neka je u svakoj mahali umrlo po osamdeset osoba, to bi iznosilo 8.000 osoba. Doduše u Sarajevu su samo tri do pet velikih mahala, a sve ostale su mahale s malim brojem domova. Mnoge osobe sam raspitivao po kafanama za broj umrlih od kuge i većina njih su mi odgovorili da ih je bilo do osamdeset po mahali; negdje sam ustanovio manje slučajeva, a negdje opet više. Međutim, glupaci, koji ne znaju računati, reći će vam, ako hoćete, da je bilo i dvadeset hiljada umrlih od kuge.”⁶

Franjevački hroničar Jako Baltić (1813–1887), samostanski vikar i gvardijan, poglavar samostana u Fojnici i Gučoj Gori, župnik u Fojnici, Brestovskom, Gučoj Gori, Kotor Varoši, Vitezu i Docu, u svom *Godišnjaku (Ljetopisu)* bilježi pojavu kuge u Bosni istih godina o kojima piše i Bašeskija:

---

⁶ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)*, str. 217–219.

- Godina 1782. – “(...) Meseca travnja ukaza se kuga u Saraevu, ali da se ne bi trgovina pomela i svit odbigo, krilo se dugo. Rad ovog po svoj Bosni raznese se kuga i strahoviti pomor učini, kako će se dole viditi (...).”⁷
- Godina 1783. – “(...) Svega lita slidila je nemila kuga po svoj Bosni; priko 20 hiljada krstjana pomori kuga, drugog pako naroda, ristjana. Turaka i Čifuta do 100 hiljada umori nemila kuga. Slideće pako zime, Bogu milostivom hvala, poče kuga manje moriti. Međuto, važno je ovde napomenuti, da je ova tužna godina odveć plodna bila, osobito žito rodi, sa svim tim svit pomrvši, osobito težaci, nejmade tko žeti i hranu kupiti, jedva polovica žita i druge hrane skupiti se može.”⁸

Poznati bosanski historičar XIX stoljeća Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkit (1824–1888), u svom djelu *Tarihi Bosna (Povijest Bosne)*, također navodi da se u Bosni pojavila kuga 1813. godine:

“Te godine pojavila se kuga u Bosanskom ejaletu. Kada se istom pojavila, bila je uzela žestokog maha, kasnije je jenjavala, ali se zadržala oko tri godine. Priča se da su pred Gazi Husrev-begovu džamiju, Carevu na Hisetima i Alipašinu džamiju u Sarajevu danju-noću donošene dženaze da se obavi namaz, pa je svaki dan tada stizalo preko pedeset dženaza. Svijet se toliko bio izgubio kada su iznosili dženaze iz harema gore navedenih džamija, rodbina i drugi čije su dženaze bile, da bi ponekad uzimali sasvim druge tabute, pa bi na mezarju opazili da su uzeli nečiji drugi tabut. Ali, ovakva pometnja bila je samo u prvim danima pojave kuge.”⁹

Baltić o godini 1862. piše: “(...) Ova godina nesrjetna bi za vas svit, osobito Bosnu. Pojavi se kuga govedia, koja mložinu goveda pozoba, s kojom Bosna naša najviše žive.

Kuga ova dojde u Bosnu iz Bugarske najpri u Saraevsko okružje, ondale se raspali kano oganj po svoj Bosni. Redarstvo tursko nimalo se ne brinuše kakva god sredstva poduzeti za pripričit rečenu pošast. Turci opojeni dogmom svog Alkorana govorahu: „Suđeno je, od Boga se uteći ne može!“ Rad ovog ružili bi krstjane, što bi zdrava goveda od bolesnih lučili i čuvali. Turskom fanatizmu pomogahu niki osobni događai. (...)”¹⁰

---

⁷ Jako Baltić, *Godišnjak od događaja i promine vrimena u Bosni 1754-1882.*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1991., str. 61.

⁸ Jako Baltić, *Godišnjak od događaja i promine vrimena u Bosni 1754-1882.*, str. 63.

⁹ Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkit, *Povijest Bosne 2*, El-Kalem, Sarajevo, 1999., str. 809.

¹⁰ Jako Baltić, *Godišnjak od događaja i promine vrimena u Bosni 1754-1882.*, str. 225–226.

“Ah, smrti!”

Kada govorimo o natpisima (epitafima) na nišanima iz kojih se može pročitati da su umrli bili žrtve kuge, navodimo tri takva primjera u mezarju kod sarajevske Careve džamije. Ovi epitafi, pokazuju da su žrtve kuge bili, vrlo često, i maloljetnici:

Natpis na nišanu djevojčice Nefise:

“Pamet i srce su nemoćni, da preokrenu sudbinu,

Eto i ovu nevinu pticu, sudbina je pokosila.

Oh, žalosti, što od bolesti kuge ona predade dušu

Neka su joj u raju društvo (rajske ljepotice).

Vehbijo, smrtni kronogram joj izrekoše:

Dođi, Nefisa, da promatraš vječnost.”¹¹

Godina 1212. (1797/98)

“Iz ružičnjaka Abdiagina jedan novi cvijet,

Koji povećavaše raspoloženje,

U drugoj godini života pokosila je kuga,

I tu ružu prenijela u kuću sreće.

U Levhi-mahfuzu napisan je potpuni kronogram Vehbijo:

Ispunila se želja Muratova za odlazak u raj Adn.”¹²

Godina 1213. (1798/99)

“Iz školjke Abdiagine pojavi se novo zrno bisera,

Imenjак je onoga čije ime je upisano u defteru Arša.

Njegov život pokosila je kuga.

Neka mu je stalno prebivalište u vječnoj kući.

---

¹¹ Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika I*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974., str. 32.

¹² Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika I*, str. 33.

Vehbija u tom času izreče mu smrtni kronogram:

Zaštita ponosa svijeta (vjerovjesnika).”¹³

Godina 1213. (1798/99)

Također, na jednom nišanu u mezarju (haremu) na Kantarevcu u Mostaru koje je uništeno i ekshumirano 1954. godine, zabilježena je smrt Mustafe Karabega, koja je bila posljedica pojave kuge 1764. godine:

“O (Bože) koji mnogo praštaš.

Mustafa Karabeg, sin Ahmeda,

umro od kuge 1. džumadel-ahira 1178 (26. XI 1764) godine.”

Smrt od kuge u islamskoj tradiciji tretira se kao mučenička (šehidska) smrt. Takav stav nalazimo na epitafu u haremu Careve džamije u Rogatici. Ova džamija i mezarje uništeni su nakon Drugog svjetskog rata, tako da više nema ni nišana, ni harema, ni džamije. Ostao je epitaf zabilježen u knjigama:

“Ah smrti!

(Prouči) Fatihu.

Kada je Sabit otišao sa prolaznog u vječni svijet,

Sa najljepšim znacima (ajet) završio je život

Pokošen od kuge je kao mučenik (šehid umro).

Pa neka u dženetu nađe užitak ... Arif napisa ...

(oštećen tekst)

To se dogodi hiljadu dvije stotine i tridesete.”¹⁴

(1814/15)

---

¹³ Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika I*, str. 33–34.

¹⁴ Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika II*, str. 98.

Uprkos veoma teškom iskustvu s kugom i epidemijama, bilježimo jednu svedalinku koja govori o kugi (moriji) u Mostaru, ali i velikoj ljubavi prema životu:

“Kad morija mimo Mostar prođe,
Mimo Mostar, mimo vodu hladnu,
al’ na vodi dvi lipe divojke:
car Katica i vezir Marica.
Car Katicu kuga prelazila,
Vezir Mari tiho govorila:
Vezir Maro, ponosna divojko,
ali voliš kugu bolovati,
ali dragog drugoj pokloniti?
Vezir Mara kugi odgovara:
A bora ti, od Boga morijo,
ja b’ volila kugu bolovati,
nego dragog drugoj pokloniti.
Jer u kugi samo boli glava,
A za dragim i srce i glava.”¹⁵

Da li će čovječanstvo, nakon smirivanja zaraze koronavirusom, shvatiti da ova pandemija nije samo zdravstveno, nego i svako drugo, a posebno etičko pitanje?! Biti fan (kako se to popularno kaže) samo scijentizma i tehnike, očito neće riješiti probleme modernog čovjeka na planeti Zemlji!

---

¹⁵ *Za gradom jabuka – 200 najljepših svedalinki*, (izbor i predgovor Ivan Lovrenović), Biblioteka Dani, Sarajevo, 2004., str. 67.